

LA CARTA DE POBLAMENT D'EIVISSA I FORMENTERA, DEL 1236

Antonio Planas Rosselló
Universitat de les Illes Balears

Resum

L'article estudia la carta de poblament atorgada en 1236 a les illes d'Eivissa i Formentera pels seus senyors feudals, Guillem de Montgrí, Nunó Sanç i l'infant Pere de Portugal, uns mesos després de sostreure-les al domini de l'islam mitjançant conquesta. La carta, que es basa en la concedida per Jaume I a Mallorca el 1230, declara la vigència dels Usatges de Barcelona com a dret supletori. Així, les diferències entre la carta del 1236 i el seu model mallorquí responen en molts casos al desig de mantenir a les illes Pitiüses la regulació feudal continguda en el vell text català. A través del seu estudi s'aconsegueix una visió panoràmica del model de societat implantat en aquelles illes després de la seva conquesta. També s'ofereix una nova reconstrucció del text que elimina errors i omissions de les transcripcions anteriors.

Paraules clau: carta de poblament, Eivissa, Formentera, 1236, feudalisme, Usatges de Barcelona.

LA CARTA DE POBLACIÓN DE IBIZA Y FORMENTERA, DE 1236

Resumen

El artículo estudia la carta de población otorgada en 1236 a las islas de Ibiza y Formentera por sus señores feudales, Guillem de Montgrí, Nuño Sancho y el infante Pedro de Portugal, unos meses después de sustraerlas mediante conquista al dominio del Islam. La carta, que se basa en la concedida por Jaime I a Mallorca en 1230, declara la vigencia de los *Usatges de Barcelona* como derecho supletorio. Así, las diferencias entre la carta de 1236 y su modelo mallorquín responden en muchos casos al deseo de mantener en las islas Pitiusas la regulación feudal contenida en el viejo texto catalán. A través de su estudio se consigue una visión panorámica del modelo de sociedad implantado en aquellas islas tras su conquista. Así mismo se ofrece una nueva reconstrucción del texto que elimina errores y omisiones de las anteriores transcripciones.

Palabras clave: carta de población, Ibiza, Formentera, 1236, feudalismo, *Usatges de Barcelona*.

THE 1236 MUNICIPAL CHARTER OF IBIZA AND FORMENTERA

Abstract

The article studies the Municipal Charter granted in 1236 to the islands of Ibiza and Formentera by their feudal lords, Guillem de Montgrí, Nuño Sanç and Prince Peter of Portugal, a few months after freeing them from Islamic rule. The Charter, based on the one granted to Majorca by King James I in 1230, declares the validity of the *Usatges de Barcelona* as a supplementary law. Thus, differences between the 1236 Charter and its Majorcan model attend in many cases the desire to maintain the feudal rules contained in the old Catalan text for the Pityusic islands. Through its study, we can achieve an overview of the social model implemented in these islands after its reconquest. The article also offers a new reconstruction of the text that eliminates some errors and omissions existing in previous transcripts.

Keywords: Municipal Charter, Ibiza, Formentera, 1236, feudalism, *Usatges de Barcelona*.

LA CHARTE DE PEUPLEMENT D'IBIZA ET FORMENTERA DE 1236

Résumé

Cet article analyse la charte de peuplement accordée en 1236 aux îles d'Ibiza et de Formentera par leurs seigneurs féodaux, Guillem de Montgrí, Nuno Sanche et l'infant Pierre du Portugal, quelques mois après les avoir reprises par la conquête au domaine de l'islam. La charte, fondée sur celle concédée à Majorque par le roi Jacques Ier en 1230, déclare la validité des *Usatges de Barcelona* en tant que droit supplémentaire. Ainsi, les différences entre la charte de 1236 et le modèle majorquin répondent dans de nombreux cas au souhait de conserver les règles féodales contenues dans l'ancien texte catalan sur les îles. L'examen de la charte permet d'avoir une vue d'ensemble du modèle de société mis en œuvre dans ces îles après leur conquête. Il est également proposé une nouvelle reconstruction du texte afin d'éliminer des erreurs et des omissions provenant de transcriptions précédentes.

Mots-clés : charte de peuplement, Ibiza, Formentera, 1236, féodalisme, *Usatges de Barcelona*.

INTRODUCCIÓ

La conquesta cristiana de les Balears es va iniciar arran de l'acord entre Jaume I i els principals magnats catalans aprovat a les Corts de Barcelona el 28 de

desembre de 1228. Segons els pactes establerts, l'objecte d'aquesta expedició comprenia les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa, «et alias insulas que vocantur generaliter Baleares».¹

Per això, després d'aconseguir el poder sobre l'illa major el desembre del 1229, el rei Jaume va constituir en el si de la seva Corona un nou regne cristià² que abastava el conjunt de l'arxipèlag balear, tot i que les altres illes no havien estat ocupades de manera efectiva. L'1 de març de 1230 el monarca va concedir una carta de poblament i franqueses mitjançant la qual prometia als pobladors de la ciutat i l'illa de Mallorca que els mantindria sempre units a la Corona d'Aragó i que mai no els donaria o permutaria, del tot o en part, a cap senyor, militar o eclesiàstic.³

No obstant això, un any més tard, el 29 de setembre de 1231, va lliurar el senyoriu de Mallorca en feu «ad consuetudinem Barchinonae» a l'infant Pere de Portugal a canvi del comtat d'Urgell, que aquest havia heretat de la seva difunta esposa, la comtessa Aurembiaix.⁴ En la mateixa data, per raons que són objecte de discussió en la historiografia,⁵ va donar en feu al mateix infant Pere i a Nunó Sanç, senyor del Rosselló, la Cerdanya i el Conflent, les illes d'Eivissa i Formentera, a condició que les conquerissin en un termini de dos anys.⁶

Malgrat aquestes concessions, mitjançant un privilegi donat a Lleida el 22 de març de 1233, Jaume I va estendre a les illes de Menorca, Eivissa i Formentera, que seguien en poder dels musulmans,⁷ les franqueses que fins aleshores havia

1. L. PÉREZ, «Corpus documental balear. Reinado de Jaime I», *Fontes Rerum Balearium*, núm. 1 (1977), p. 18-19.

2. En el capítol final de la carta de poblament mallorquina d'1 de març de 1230 Jaume I va prometre no donar o permutar aquest regne, sinó mantenir-lo sempre unit a la seva Corona («Coronam Regni Aragonum»). Sobre el concepte de *Corona d'Aragó*, vegeu J. LALINDE ABADÍA, «Depuración histórica del concepto de Corona de Aragón», a Eliseo SERRANO MARTÍN i Esteban SARASA SÁNCHEZ (coord.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo: Siglos XV-XVI*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1997, p. 433-460.

3. La carta de poblament de Mallorca ha estat objecte de nombroses edicions, recollides a L. PÉREZ, «Corpus documental balear. Reinado de Jaime I», p. 59-66. La transcripció més recent a partir de la còpia inclosa en el còdex conegut com a *Llibre dels reis*, de l'Arxiu del Regne de Mallorca, es pot consultar a R. URGELL HERNÁNDEZ (dir.), *Llibre dels reis: Llibre de franqueses i privilegis del Regne de Mallorca*, Palma de Mallorca, J. J. de Olañeta, 2010; conté el text llatí, transcrit per A. Planas Rosselló (p. 178-181), i el text en català, traduït per R. Urgell (p. 307-309).

4. L. PÉREZ, «Corpus documental balear. Reinado de Jaime I», p. 95-97.

5. Vegeu B. ESCANDELL BONET, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón (siglos XIII-XVIII)*, vol. I, Palma de Mallorca, El Tall, 1994, p. 170-172.

6. L. PÉREZ, «Corpus documental balear. Reinado de Jaime I», p. 97-98.

7. Si bé l'illa de Menorca estava en aquest moment sota el domini eminent del monarca en virtut del pacte subscrit entre Jaume I i l'alfaquí Aboabdille Mafomet, en nom propi i en el de tots els habitants de Menorca presents i futurs, pel qual aquests es comprometien a servir fidelitat al rei i s'obligaven a

concedit a Mallorca, que consistien exclusivament en les contingudes en la carta de poblament del 1230, a les quals s'afegia a través del mateix instrument del 1233 l'exempció, a favor dels qui residissin personalment a les Balears, d'un ampli conjunt de prestacions i exaccions que podien recaure sobre les seves propietats situades en qualsevol dels dominis peninsulars de la Corona d'Aragó.⁸

El termini de dos anys transcorregué sense que aquells senyors haguessin fet efectiva la conquesta d'Eivissa i Formentera, per la qual cosa el rei, mitjançant una carta de 7 de desembre de 1234,⁹ va concedir aquestes illes en feu a Guillem de Montgrí, sagristà de Girona i arquebisbe electe de Tarragona,¹⁰ a condició que abans del dia de sant Miquel del mes de setembre emprengués la conquesta de les illes al capdavant del seu propi exèrcit i les prengués sota el seu poder de manera efectiva. Uns mesos més tard, mitjançant un instrument de 12 d'abril de 1235,¹¹ Montgrí va subscriure una concòrdia amb els concessionaris anteriors, Nunó Sanç¹²

certs serveis i prestacions a canvi de la seva protecció i d'alguns avantatges polítics i econòmics. Vegeu M. BARCELÓ, «El tractat de Capdepera de 17 de juny de 1231 entre Jaume I i Abû Abd Allâh Muhammad de Manûrqa. Sobre la funció social i política dels fuqahâ», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL), núm. 38 (1981), p. 233-249; A. MUT CALAFELL, *El document del tractat de Capdepera de 1231: (estudi codicològic, transcripció i traducció)*, Palma de Mallorca, Ajuntament de Capdepera, 2008.

8. R. URGELL HERNÁNDEZ (dir.), *Llibre dels reis*, p. 182-183: «Quod omnes hereditates sive possessiones quascumque aliquis vestrum habet vel in futurum habebit in toto regno nostro Aragonie et Catalonie sive in quolibet alio loco nostre dominationis sint in perpetuum franche, libere et quiete ab omni, videlicet, oste et cavalcata et earum redempcione, et etiam ab omni questia, paria, peyta, tolta, forcia, ademprio, servitio et securu, et ab omni exactione regali et vicinali et demanda que dici vel nominari possit quoquomodo, veruntamen possessor hereditatis sive possessionis staticam in civitate vel insula Maioricarum vel in quibuslibet aliis insulis prenominationis faciat corporalem». El text d'aquesta disposició s'ha conservat, en versió catalana, a l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa, *Llibre de la cadena*, f. 61.

9. Arxiu Històric Nacional (AHN), còdex 1398, f. 2. Publicat a partir d'una còpia de l'Arxiu Capitular d'Eivissa per I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, vol. I, Palma de Mallorca, Daedalus, 1966, p. 233-234. Vegeu-ne una nova transcripció, amb una traducció al català, a J. MARÍ CARDONA, *La conquesta catalana de 1235*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 2007, p. 20-22.

10. Vegeu M. SUREDA I JUBANY, «La memòria escrita d'un clergue il·lustre: documents de Guillem de Montgrí», a Xavier RENEDO PUIG, *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 197-210.

11. AHN, còdex 1398, f. 3-4. Publicat a partir d'una còpia de l'Arxiu Capitular d'Eivissa per I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, p. 234-237. Vegeu-ne una nova transcripció, amb traducció catalana, a J. MARÍ CARDONA, *La conquesta catalana de 1235*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs i CSIC, 1976, p. 25-32.

12. Nét de Ramon Berenguer IV i la reina Peronella i fill per línia materna de Sancha Núñez de Lara, filla del noble castellà Nuño Pérez de Lara. Home proper al Conqueridor, va participar en l'empresa mallorquina i va rebre setze mil cinc-centes hectàrees a Esporles, Valldemossa, Bunyola, l'horta de Palma i les comarques de Manacor i Felanitx. A. MUT CALAFELL i G. ROSSELLÓ BORDOY,

i l'infant Pere de Portugal,¹³ aleshores senyor de Mallorca, per tal d'unir les seves forces per a portar a terme l'empresa. Els tres magnats es varen comprometre a repartir-se el castell i la vila d'Eivissa a parts iguals, i la resta del territori en proporció als mitjans que cada un d'ells aportés per a aquest fi. L'infant i Nunó Sanç posseïrien la seva part del castell i la vila com a vassalls de Guillem de Montgrí («in feudum ad consuetudinem Barchinonae»), mentre que les restants porcions serien posseïdes per cada un d'ells per dret propi («quilibet nostrum habeat et possideat suo iure»).

Les operacions militars es varen iniciar a la primavera del 1235 i culminaren amb la presa de la ciutat emmurallada d'Eivissa el 8 d'agost d'aquell any.¹⁴ Un cop consolidat el seu domini, els tres magnats conqueridors varen procedir al repartiment del territori i concediren als pobladors presents i futurs d'Eivissa i Formentera una carta de poblament que va ser donada a Cotlliure, al comtat de Rosselló, el 9 de gener de 1236.¹⁵ Aquest text, base del sistema jurídic eivissenc, va tenir com a model la carta de poblament i franqueses de Mallorca d'1 de març de 1230, encara que, com veurem al llarg d'aquest estudi, va eliminar-ne, modificar-ne i afegir-hi alguns capítols per a adaptar-la al domini feudal establert sobre l'illa. En aquest context, la carta incloïa una àmplia remissió als Usatges de Barcelona com a dret supletori. En lloc de limitar la seva vigència, com a Mallorca, a les causes penals («in causis iniuriarum, dampnis vulneribus illatis»), va disposar que s'apliquessin a qualsevol altra qüestió que no hi estigués regulada: «[...] totes altres coses de las quals en les coses damunt dites no és feta menció especial». Les

La remembrança de Nunyo Sanç: Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca, Palma de Mallorca, Museu de Mallorca 1993.

13. Sobre l'infant, vegeu A. BRAISIO, «O infante D. Pedro, senhor de Majorca», *Anais d'Academia Portuguesa da História* (Lisboa), núm. 9 (1959), p. 163-240; A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, «Don Pedro, Infante de Portugal señor del Reino de Mallorca (1231-1256)», a *Baleares: Antología de temas*, vol. I, Palma de Mallorca, Comisión Provincial de Información, Turismo y Educación Popular (CITE) de Baleares, 1974, p. 9-22. F. MATEU LLOPIS, «El infante D. Pedro de Portugal, Dominus Regni Maioricarum», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. CLXXXIII (1976), p. 239-246; A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, «Alba del Reino de Mallorca», a J. MASCARÓ PASARIUS (coord.), *Historia de Mallorca*, vol. V, Palma de Mallorca, 1978, p. 137-220; I. CALDERÓN MEDINA i J. P. MARTINS FERREIRA, «Beyond the border. The aristocratic mobility between the kingdoms of Portugal and León (1157-1230)», *e-Journal of Portuguese History*, vol. 12, núm. 1 (juny 2014); I. CALDERÓN MEDINA, *Cum magnatibus regni mei: La nobleza y la monarquía leonesas durante los reinados de Fernando II y Alfonso IX de León (1157-1230)*, Madrid, CSIC, 2011, p. 230-240.

14. Sobre la conquesta, vegeu J. MARÍ CARDONA, *La conquista catalana de 1235*; F. X. TORRES PETERS, «Aportació al coneixement de Guillem de Montgrí i la conquesta de les Pitiuses de l'any 1235», *Eivissa*, núm. 49 (2011), p. 2-9.

15. Reproduïrem la nostra transcripció de la carta com a apèndix, amb una relació de les edicions anteriors.

limitacions del contingut de la carta en relació amb la carta mallorquina i la remissió general als Usatges varen significar, per tant, un fre a l'expansió del dret mallorquí a les Pitiüses. A partir de la seva promulgació, l'extensió de les franqueses mallorquines atorgada per Jaume I el 1233, que només havia estat virtual, va quedar substituïda per les disposicions dels senyors, i la facultat normativa del monarca sobre Eivissa i Formentera va quedar pràcticament suprimida.

Al principi del 1256 la porció de l'infant Pere de Portugal va passar per mitjà d'un llegat testamentari a mans de Jaume I,¹⁶ que el gener de l'any següent la va cedir al seu fill, l'infant Jaume, hereu del regne de Mallorca.¹⁷ El 22 de desembre de 1260 l'infant hereu, com un senyor feudal més, va confirmar als habitants de la seva porció les franqueses, les donacions i els establiments donats pel seu antecessor.¹⁸ El seu ascens al tron al setembre del 1276 no va significar, de moment, un canvi substancial en les relacions de poder entre els senyors d'Eivissa. No obstant això, la conversió d'una part de l'illa en reialenc va facilitar amb el temps la consolidació del poder reial sobre les Pitiüses.

Després de la reincorporació de l'arxipèlag balear a la Corona d'Aragó, el 13 de gener de 1286 Alfons III va disposar que les franqueses, els privilegis, els usos i els costums de Mallorca s'apliquessin així mateix als seus homes propis del castell i l'illa d'Eivissa: «Item concedimus universis et singulis hominibus nostris castri et insule Evicæ, illi si qui sunt nostri propii et erunt in antea, quod habeant integre omnes franquitates, privilegia, usus et consuetudines quas cives Maioricarum habent et de cetero habebunt per universa loca».¹⁹ L'atorgament a favor dels homes propis del monarca va limitar l'abast d'aquesta concessió, de la qual varen quedar exclosos els vassalls dels senyors feudals. No obstant això, els prohoms i tota la Universitat d'Eivissa —sense distinció de vassallatges— varen promoure la formació d'un còdex en què es varen recollir aquelles franqueses. Encara que en realitat no es varen estendre de forma directa als pobladors de les illes, varen constituir un referent a l'hora de presentar les seves reivindicacions davant les autoritats reials i senyorials.²⁰

16. B. ESCANDELL BONET, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, p. 220-226.

17. P. CATEURA BENNASSER, «Sobre el "Infant en Jacme" y Mallorca (1256-1276)», *Mayurqa*, núm. 20 (1984), p. 123-136.

18. Arxiu Històric d'Eivissa (AHE), *Llibre de la cadena*, f. 13-13v.

19. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Cancelleria, registres d'Alfons III, reg. 63, f. 29. Vegeu la versió catalana del *Llibre de la cadena* publicada a A. FERRER ABARZUZA, *Les salines i la sal en el llibre de la cadena, 1261-1696*, Eivissa, Arxiu Històric d'Eivissa, 2004, col·l. «Llibre de la Cadena», núm. 4, p. 32.

20. A. PLANAS ROSSELLÓ, «Derecho de Mallorca y derecho de Ibiza. Reflexiones en torno a dos documentos del *Llibre de la cadena* (ca. 1288)», BSAL, núm. 70 (2014), p. 289-297.

En tot cas, les bases del sistema jurídic eivissenc només es varen veure alterades a través d'una reforma de la carta de poblament del 1236 impulsada per Jaume II, poc després de recuperar el seu regne en virtut del tractat d'Argelers de 29 de juny de 1298.²¹ Com havia fet a Mallorca dos mesos abans, el monarca, mitjançant un instrument de 18 de març de 1300, va modificar diferents aspectes de la carta per tal d'adaptar-la a uns nous principis. La normativa anava dirigida a la Universitat de l'illa —els representants de la qual havien acudit davant la seva presència— i pretenia tenir una eficàcia general, que vinculés tant els seus homes propis com els dels altres senyors. No obstant això, en la fórmula de promulgació el monarca es va veure obligat a afegir una clàusula en la qual va declarar que «De totes les coses damunt dites fem salv lo dret del honorable archabisbe e paborde de Tarragona, crehents totes les cosas damunt dites per Nós ordenades haver fetes e ordenades a profit nostre com a profit del archabisbe e paborde de Tarragona e de tots los hòmens de les dites ylles presents e sdevenidors». I, en virtut d'això, uns mesos més tard els senyors feudals —Rodrigo Tello, arquebisbe de Tarragona, i Guillem de Bagueres, paborde de la mateixa església— en un acte d'afirmació dels seus drets jurisdiccionals varen dur a terme la seva pròpia reforma «a regiment de les yllas de Eviça e de Formentera e dels hòmens nostres habitants en aquelles». L'instrument senyorial va ser atorgat a Tarragona el 10 de novembre d'aquell any seguint les mateixes pautes que el promulgat pel rei, amb alguna variant. Tot i que no coneixem el contingut íntegre de la reforma règia i, per tant, no podem fer una confrontació completa de les dues cartes, sabem que els senyors feudals varen eliminar-ne com a mínim un punt: el que permetia la prestació de la host i la cavalcada per a la defensa del conjunt del regne de Mallorca. I deixaren en vigor per als habitants de les seves respectives porcions la redacció original, que només admetia la prestació de la host i la cavalcada per a la defensa de les Pitiüses.

Malgrat algunes diferències en aquest i altres possibles aspectes secundaris, ambdues reformes varen rebre oficialment el *ius commune* romanocanònic com a dret supletori general, per la qual cosa es van relegar els Usatges de Barcelona a una posició testimonial. A partir de llavors, la carta senyorial del 1236, interpretada d'acord amb el dret comú pel tribunal del lloctinent reial —que des del 1303 va passar a conèixer totes les segones apel·lacions a les Pitiüses—,²² va anar perdent les seves connotacions primigènies.

21. A. LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, París, 1892, p. 469-471; E. K. AGUILÓ, «Renovació dels pactes de infeudació del regne al ser restituit aquest pel Rey de Aragó al de Mallorca. 29 juny de 1298», BSAL, núm. 9 (1901-1902), p. 70-72.

22. Segons una provisió de Jaume II d'1 de juliol d'aquell any en què ordenava al seu lloctinent que permetés a l'arquebisbe de Tarragona conèixer de les primeres apel·lacions, ja que fins i tot havia

EL TEXT DE LA CARTA

El text original de la carta de poblament atorgada pels senyors feudals d'Eivissa no s'ha conservat en els arxius eivissencs i sembla poc probable que en el futur pugui aparèixer en algun fons documental. El coneixement que es té d'aquesta carta es basa en una reconstrucció feta a partir del text de les reformes promulgades en 1300.

La tècnica legislativa que va seguir Jaume II per a dur a terme les seves esmenes va consistir a reproduir la carta original del 1236 tot intercalant, a continuació d'alguns dels seus capítols, addicions a través de les quals va derogar, esmenar, interpretar i desenvolupar alguns extrems de la regulació primigènia, i va afegir-n'hi de nous, per a adaptar el seu contingut a les noves concepcions polítiques i jurídiques que pretenia impulsar. Posteriorment els senyors feudals varen dur a terme la seva pròpia reforma seguint el mateix procediment.

Sens dubte els dos instruments de reforma de la carta es varen redactar en llatí, encara que varen haver de ser traduïts al català molt aviat per a aconseguir una millor comprensió del text per part dels seus receptors. Dels originals llatins del 1300 no ha arribat fins avui cap còpia, mentre que les traduccions catalanes es coneixen a partir de la reproducció que es va incloure al segle XV en el còdex conegut com a *Llibre de la cadena*, conservat a l'Arxiu Municipal d'Eivissa. Aquest manuscrit conté una còpia molt incompleta de l'instrument regi i una còpia íntegra de l'instrument atorgat pels senyors. El text del 1236 recollit en ambdós documents presenta algunes diferències de llenguatge, però no de contingut, les quals sembla que responen simplement al fet que es tracta de dues traduccions diferents al català del mateix text llatí.

José María de Quadrado va transcriure en la seva obra *Islas Baleares* (1888) cinc capítols del text llatí de la reforma del monarca, a partir d'uns fulls solts, esqueixats d'un antic registre de cartes reials, en els quals es contenien únicament els darrers capítols de la carta.²³ Aquest únic testimoni de l'original llatí, que li va ser proporcionat per un canonge eivissenc aficionat a la història, probablement va quedar entre els papers de l'erudit, mort en 1896, i no s'ha pogut localitzar des de llavors.

L'historiador i arxiver d'Eivissa Isidor Macabich va publicar el 1935 el text íntegre de la versió catalana de l'instrument atorgat pels senyors en 1300, i assenya-

intentat llevar-li aquesta competència. Vegeu A. PONS PASTOR, *Constitucions e ordinacions del Regne de Mallorca*, vol. II, Palma de Mallorca, 1934, p. 8-10.

23. P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*, Barcelona, 1888, p. 1400-1401.

lava amb lletra cursiva els textos procedents de la carta del 1236.²⁴ A partir d'aquesta transcripció, els arxivers Antoni Mut Calafell i Ricard Urgell Hernández, de l'Arxiu del Regne de Mallorca, varen publicar més recentment la carta del 1236, de la qual van reproduir únicament els textos en cursiva d'aquell autor, als quals van aplicar les correccions paleogràfiques i ortogràfiques que varen considerar necessàries.²⁵

Més recentment, el 2008, el professor Vicente García Edo va dur a terme una nova transcripció, a partir d'una reproducció del manuscrit, de la qual va seleccionar els capítols que considerava que havien estat objecte de promulgació en 1236. La versió, un poc precipitada, presenta nombrosos buits deguts a la il·legibilitat d'algunes paraules de l'original i, sobretot, de la còpia reprogràfica que va utilitzar.²⁶ En tot cas, afegeix amb encert un capítol original del 1236 que Macabich i, en conseqüència, Mut i Urgell no varen identificar com a tal. No obstant això, tots ells van incloure per error en el capítol 8 de la carta del 1236 una frase que no provenia d'aquesta, sinó de la reforma del 1300.²⁷

Nosaltres hem transcrit el document conjugant les dues versions del *Llibre de la cadena*, fet que ens ha permès integrar algunes de les paraules o frases que no es poden llegir en una de les dues. Ja que la traducció catalana de les dues versions és diferent, hem pres la que sembla més encertada partint del text llatí de la carta de poblament mallorquina del 1230, que va ser el model de la major part dels capítols de la carta eivissenca, i hem adoptat la grafia més intel·ligible quan ambdues versions són discrepants. D'aquesta manera oferim un text que segueix sent hipotètic, tot i que pensem que és el més ajustat al contingut de l'original llatí.

També hem confrontat la carta reformada el 1300 amb la coetània reforma de la carta de Mallorca promulgada per Jaume II el 30 de gener del mateix any.²⁸ Això ens ha permès comprovar, amb més seguretat, quins elements provenen de la carta primitiva i quins corresponen a les esmenes posteriors.

En l'edició de Macabich es va transcriure un primer paràgraf que ens ha semblat convenient desglossar en tres capítols, com apareix en la carta de Mallorca, ja que cada capítol tracta d'una matèria diferent. D'altra banda, com hem

24. I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, vol. II, *Feudalismo*, Palma de Mallorca, Imprenta de Francisco Soler Prats, 1935, p. 65-70; I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, vol. I, p. 244-250.

25. A. MUT CALAFELL i R. URGELL HERNÁNDEZ, *Documentos cabdals del Regne de Mallorca: Documentos i compilacions legals*, Palma de Mallorca, Parlament de les Illes Balears, 2003, p. 45-48.

26. V. GARCÍA EDO, *Arxius Jaume I*, 2008. <<http://www.jaumeprimer.uji.es/cgi-bin/arxiu.php?noriginal=000929>>.

27. Afegeixen la frase «Car mala cosa seria que'l strany fos embarguat demanant per pus longues dilacions que'l privat», que en realitat és una justificació de la reforma del 1300, que va unificar els terminis.

28. Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), *Llibre de jurisdiccions i stils*, f. 35-61.

indicat abans, aquest autor va deixar de consignar un capítol que procedeix clarament de la carta original, per mer descuit a l'hora de transcriure el document. Per aquest motiu, la historiografia, que ha seguit sempre aquella versió, considera que la carta estava integrada per trenta capítols. En canvi, un cop efectuades les rectificacions oportunes, la nostra transcripció presenta la reconstrucció d'una carta composta per trenta-tres capítols.

EL CONTINGUT DE LA CARTA

La carta atorgada pels senyors d'Eivissa segueix molt de prop el model de la carta de poblament de Mallorca d'1 de març de 1230.²⁹ De fet, la major part dels seus capítols són una reproducció idèntica d'aquella: vint-i-dos dels trenta-tres que la integren no presenten cap diferència substancial amb el seu arquetip, llevat de les diferències derivades del seu àmbit d'aplicació territorial. Es tracta dels capítols 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28 i 33. La carta del 1236 només omet íntegrament cinc capítols de la carta mallorquina;³⁰ sis capítols estan clarament basats en aquesta, encara que eliminen o modifiquen alguns dels seus extrems amb la finalitat de restringir algunes de les concessions o exempcions atorgades a Mallorca (cap. 1, 2, 3 i 25), o d'alterar, per diferents motius, la regulació establerta (cap. 26, 29 i 32); tres capítols reproduïen el text mallorquí, però s'hi introdueix algun afegit per a concretar o explicar millor el seu sentit (cap. 6, 26 i 29); finalment, l'instrument del 1236 només conté dos capítols completament originals (cap. 30 i 31), que responen a les particulars circumstàncies polítiques o econòmiques de les illes.

La carta eivissenca s'inscriu en la línia d'una família de cartes de poblament que Ferran Valls Taberner³¹ i posteriorment Josep M. Font i Rius³² varen identi-

29. Sobre la carta de poblament de Mallorca, vegeu A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, «La carta de franquesa de Mallorca, estatuto constituyente del Reino», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 17 (1987), p. 207-228; A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, «Sobre la datación de la carta de franquesa de Mallorca», a *Studia historica et philologica in honorem M. Batllori*, Roma, Publicaciones del Instituto Español de Cultura, 1984, p. 457-474; J. SALVÀ, «La carta de franquesa del Reino de Mallorca», BSAL, núm. 24 (1933), p. 437-456; J. SALVÀ, «Instituciones políticas y sociales otorgadas por Jaime I a los pobladores de Mallorca», a J. MASCARÓ PASARIUS (coord.), *Historia de Mallorca*, vol. III, Palma de Mallorca, ESAGO, 1970, p. 308-408.

30. Els números 7, 8, 28, 30 i 37 de la carta mallorquina, que reproduïrem en una nota quan els analitzem en el seu lloc.

31. F. VALLS I TABERNER, «Las Consuetudines Ilerdenses y su autor Guillermo Botet», Barcelona, 1913, p. 4; F. VALLS I TABERNER, «Les fonts documentals de les Consuetudines ilderdenses», *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 11 (1926), p. 137-171.

32. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. II, Madrid i Barcelona,

ficar com a integrada per les de Tortosa (1149), Lleida (1150), Agramunt (1163) i Balaguer (1174). Es tracta d'un tipus de carta ideat per a l'estructuració de noves comunitats establertes en importants centres musulmans sotmesos al domini cristià. Totes concedeixen als pobladors les respectives ciutats i el seu territori, garanteixen la seva llibertat i regulen alguns aspectes fonamentals de la vida de la comunitat: comerç urbà, ordre públic, administració de justícia, etcètera. La mallorquina, molt més tardana, segueix l'exemple d'aquelles, encara que n'amplia notablement els continguts.³³ En canvi, l'eivissenca presenta un caràcter regressiu en matèria de franqueses i llibertats, ja que es veu condicionada pel caràcter feudal de la conquesta i repoblació de les Pitiüses.

El capítol de la carta eivissenca la divergència del qual amb la mallorquina presenta majors implicacions respecte al règim jurídic és el relatiu a la vigència supletòria del dret barceloní. La carta mallorquina va disposar que en els plets de danys i injúries es procedís d'acord amb els Usatges de Barcelona,³⁴ una norma que estava en perfecta consonància amb la profunda influència que va exercir aquest text en els drets penals d'aquelles localitats de la Catalunya Nova que constituïen el seu referent.³⁵ No obstant això, la carta d'Eivissa i Formentera va molt més enllà, ja que disposa en el seu capítol 29 que en tot allò en què no s'hagi establert una regulació especial s'han d'aplicar els Usatges de Barcelona. Es fa, doncs, una remissió general al dret barceloní respecte a totes les qüestions que no estiguin regulades específicament. I, a més, no es tracta d'una remissió exclusiva als Usatges de Barcelona, sinó d'una remissió al conjunt del dret consuetudinari barceloní, que amb el temps es va posar parcialment per escrit a través de textos com les *Commemoracions de Pere Albert*,³⁶ la primera

CSIC, 1983, p. 132; J. M. FONT RIUS, «La reconquesta de Lleida y su proyección en el orden jurídico», a J. M. FONT RIUS, *Estudios sobre los drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 1985, p. 60.

33. Vegeu una breu anàlisi comparativa de les cartes a E. PASCUAL RAMOS, «Estudio comparativo de la carta de población de Tortosa (1149), carta de población de Lleida (1150) y la carta de franquicia de Mallorca (1230)», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval*, núm. 13 (2000), p. 305-323.

34. Carta de poblament de Mallorca: [14] «In causis iniuriarum, dampnis, vulneribus illatis, procedatur secundum Usaticum Barchinone».

35. A. MASFERRER DOMINGO, «La influència dels Usatges de Barcelona en l'ordenament jurídic-penal dels municipis de la Catalunya Nova (Notes per a un estudi)», a Josep SERRANO DAURA (ed.) *El territori i les seves institucions històriques*, vol. II, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, p. 809-837.

36. J. ROVIRA I ERMENGOL, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Barchino, 1933. Sobre l'autor i l'obra, vegeu E. FERRAN PLANAS, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006.

part del privilegi *Recognoverunt proceres*, del 1283,³⁷ i altres col·leccions singulars.³⁸

Atès que el model de la carta del 1236 és sens dubte la carta mallorquina, les divergències es poden interpretar com a fruit de la voluntat conscient dels senyors feudals d'excloure la regulació establerta en aquella. En definitiva, allà on la carta eivissenca no estableix les llibertats, franqueses o exempcions contingudes en la carta de Mallorca, es pot presumir que els senyors varen tenir el propòsit que s'apliqués el règim propi del dret barceloní.

El primer capítol no concedeix als pobladors el territori de les illes d'Eivissa i Formentera, com solien fer les cartes de la seva família, sinó que es limita a permetre'ls que hi visquin i les poblin, tot atorgant-los cases i casals, horts i hortals, l'ús dels prats i les pastures, i la llibertat de pesca. A diferència de la carta mallorquina, no s'inclouen en la concessió les aigües dolces, el mar i la seva ribera, la caça i l'aprofitament de la fusta per a fabricar vaixells o per a dedicar-la a altres usos.³⁹ En canvi, els senyors, d'acord amb l'instrument d'infeudació atorgat per Jaume I en 1234, podien gaudir de les fustes, les aigües dolces i salades, i els estanys i les salines.⁴⁰

El capítol 2 disposa que els pobladors han de tenir els béns situats al castell o les illes d'acord amb el que estableixen les seves respectives cartes de donació. Aquesta redacció presenta una important diferència amb la carta de Mallorca, que concedia les possessions franques i lliures,⁴¹ atribució que no significava que es lliuressin en alou, sinó que es limitava a alliberar els posseïdors de qualsevol prestació diferent de les derivades de la seva situació dominical normal.

37. J. ROVIRA I ERMENGOL, *Recognoverunt proceres, versión medieval catalana del privilegio así llamado*, Barcelona, Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, 1927.

38. F. VALLS I TABERNER, «Un articulat inèdit de consuetuds de Barcelona», *Estudis Universitaris Catalans* (Institut d'Estudis Catalans), núm. 13 (1928), p. 525-529.

39. Carta de poblament de Mallorca: [1] «[...] Damus, concedimus et laudamus vobis, dilectis et fidelibus nostris universis et singulis populatoribus regni et civitatis Maioricarum habitantibus, predictam civitatem et totam insulam, ut ibi populetis et habitetis. Et damus vobis casas et casales, ortos et ortales, et terminum civitatis, prata, pascua, aquas dulces, maria et litus maris, venationes, pasqueria, plana et montanas, erbas, ligna ad domos et naves et ligna alia construenda, et ad omnes alios vestros usus. Et possitis piscari in mari libere, stagnis tantum retentis nobis».

40. El monarca els havia concedit les illes «cum salinis et leudis, portubus, redditibus et proventibus, et omnibus exitibus maris et terre, et cum aquis dulcibus et salsis, stagnis, lignis, pratis, pascuis, montibus, planis, montanis, cultibus et heremis, silvis, nemoribus et garricis [...]».

41. Carta de poblament de Mallorca: [2] «Possessiones autem omnes, quas in civitate vel in regno habebitis vel possidebitis, habeatis franchas et liberas, sicut eas habebitis per cartas nostre donationis. Et possitis de eis facere, cum prole et sine prole, omnes vestras voluntates cuicumque volueritis, exceptis militibus et sanctis».

A més, el capítol eivissenc evita concedir als pobladors la facultat de disposar de les terres a voluntat, tant si tenen fills com si no en tenen, i deixa oberta la possibilitat d'exercir l'eixorquia, un mal ús feudal⁴² regulat en els usatges 69 (*Item statuerunt*) i 109 (*De rebus*).⁴³ Ja que no concedeix la lliure facultat de disposició a favor de tercers, tampoc no estableix la prohibició de disposar a favor de cavallers o persones o instituts eclesiàstics —«*milites et sanctis*»—, com es va fer en la carta mallorquina⁴⁴ i, en general, en la major part de les cartes que concedien aquesta llibertat. En el context eivissenc, l'excepció no tindria sentit.

L'omissió del capítol 8 de la carta mallorquina remet així mateix a l'eventual aplicació d'un mal ús feudal. Les cartes catalanes de Lleida i Balaguer varen disposar que l'adulteri es castigues exclusivament amb la pena pública de córrer la vila nus i amb assots,⁴⁵ amb la finalitat d'eliminar la cugucia, un ús regulat en els usatges 110 (*Similiter de rebus*) i 111 (*Si autem mulieres*) que permetia al senyor apropiar-se del dot i l'esponsalici de les dones adúlteres, en determinades circumstàncies. La carta de Mallorca, amb el mateix propòsit que les de Lleida i Balaguer, va suprimir qualsevol penalitat per l'adulteri, llevat que l'home o la dona interposessin una querella per haver estat objecte de violència o força.⁴⁶ El fet que la carta eivissenca prescindís de la regla establerta en el seu model deixava oberta la possibilitat d'exercir l'antic costum feudal.

L'escassetat de documents d'aplicació del dret publicats fins ara fa que no tinguem cap notícia de l'exercici de tals mals usos a Eivissa. No obstant això, resulta altament probable que fos així, tenint en compte que hi ha testimonis de

42. Sobre els mals usos feudals existeix una àmplia bibliografia que es remunta als clàssics estudis d'E. HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Barcelona, 1905, i C. PISKORSKI, *El problema de la significación y el origen de los seis «malos usos» en Cataluña*, Barcelona, 1929. Entre altres treballs més recents, vegeu J. M. PONS I GURI, «Entre l'emfiteusi i el feudalisme (Els reculls de dret gironins)», *Estudi General*, núm. 5-6 (1985-1986), p. 411-418; J. M. PONS I GURI, «Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines», *Revista de Girona*, núm. 118 (1986), p. 436-443; G. FELIU, *La llarga nit feudal: Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2010.

43. Seguim la numeració del text establerta per Valls. Vegeu F. VALLS I TABERNER, *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*, edició a cura de J. Fernández Viladrich i M. J. Peláez, Barcelona, PPU i Facultad de Derecho de la Universidad de Málaga, 1984.

44. P. CATEURA BENNASSER, «Exceptis Militibus et Sanctis», a *Homenatge a Antoni Mut Calafell*, arxiver, Palma de Mallorca, Conselleria de Cultura del Govern Balear, 1993, p. 53-62.

45. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, p. 306. La pena era freqüent així mateix al sud de França. Vegeu J.-M. CARBASSE, «“Currant nudi”, la répression de l'adultere dans le Midi médiévale», a J. POUMARÈDE i J.-P. ROYER (ed.), *Droit, histoire et sexualité*, Lille, Université de Lille II, 1987, p. 83-102.

46. Carta de poblament de Mallorca: [8] «Nullus de adulterio puniatur in rebus vel in persona, nisi mulier vel vir proponat querelam de violentia vel forcia sibi facta».

la pràctica d'alguns d'aquests mals usos a Mallorca, tot i estar expressament vedats per la carta de poblament. Recentment, Carme Coll Font ha pogut constatar l'exercici de la cugucia a les terres mallorquines del cavaller Arnau de Togores,⁴⁷ tot i que l'esmentada regulació del delictes d'adulteri pretenia evitar-ho. D'altra banda, l'actuació de l'infant Pere de Portugal com a senyor de Mallorca es va caracteritzar per l'incompliment sistemàtic de les llibertats i exempcions establertes en la carta,⁴⁸ i fins i tot dels termes en què el monarca li havia atribuït el senyoriu, ja que arribà fins a l'extrem d'encunyar la seva pròpia moneda.⁴⁹ Sembla, doncs, molt probable que el seu comportament a les Pitiüses es caracteritzés per semblants excessos feudals.

El capítol 3 de la carta eivissenca recull l'exempció de la lleuda i altres drets de trànsit. No obstant això, a diferència de la carta mallorquina,⁵⁰ no inclou la dispensa de la quèstia, la tolta, la fortia i altres possibles exaccions o serveis arbitraris que els senyors catalans exercien sobre els habitants dels seus dominis i que Bonnassie qualificava com a manifestacions d'una veritable pirateria senyorial.⁵¹ A més, encara que eximeix els pobladors dels serveis militars d'host i cavalcada, no els allibera, com en la carta de Mallorca, de la seva redempció, un pagament en metàl·lic o en espècie que s'exigia a Catalunya als camperols des que varen deixar de prestar aquells serveis personalment.⁵² En tot cas, permet que s'exigeixin aquests serveis per a la defensa de les Pitiüses. Respecte a aquest punt, tot i que el text mallorquí no va preveure aquesta possibilitat, la veritat és que la franquesa es va interpretar de la mateixa manera, i fins i tot —no sense oposició de les autori-

47. M. C. COLL FONT, «Arnau de Togores: l'empremta del guerrer», *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Històrics i Heràldics* (MRAMEGHH), núm. 23 (2013), p. 30 i 34.

48. G. LLOMPART, «Los desafueros mallorquines del infante de Portugal y sus familiares (1243)», MRAMEGHH, núm. 19 (2009), p. 7-27; G. LLOMPART, «L'infant Jaume y la rabia de los pobladores de Mallorca (Ca. 1268)», MRAMEGHH, núm. 15 (2005), p. 7-25.

49. E. TRILLA i M. CRUSAFONT I SABATER, «Emissió monetària inèdita de Pere: senyor de Mallorca (c. 1233)», *Acta Numismatica*, núm. 35 (2005), p. 57-66.

50. Carta de poblament de Mallorca: [3] «Damus iterum vobis quod in civitate et regno Maioricarum et per totam aliam terram dominationis nostre et regni Aragonum, tam hiis terris quas hodie habemus vel in antea poterimus adipisci per terram et mare, sitis franchi et liberi cum omnibus rebus et mercaturis vestris, et ab omni lezda, pedatico, portatico, mensuratico et penso et ribatico, et ab omni quèstia, tolta, fortia, demanda, prestito, hoste et cavalcata et earum redempcione postquam insula fuerit adquisita».

51. P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1981, p. 54-55.

52. J. M. SALRACH, «La renta feudal en Cataluña en el siglo XII», a Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, CSIC, 1993, p. 58-59.

tats insulars— va estendre l'obligació a la defensa del conjunt de l'arxipèlag balear.⁵³

El capítol 4 exigeix els pobladors de l'impost del carnatge, com fa la carta mallorquina. La dispensa d'aquesta taxa sobre el bestiar no deixa de cridar l'atenció pel fet que prové dels senyors, entre els quals hi havia Nunó Sanç, ja que a Mallorca, tot i el que disposava la seva carta, es va mantenir en la porció senyorial d'aquest magnat, fins i tot un cop incorporada al reialenc.⁵⁴ El mateix capítol allibera els habitants de les illes de diferents exaccions sobre el trànsit del bestiar: l'herbatge, el passatge i el quarantè.⁵⁵

La carta inclou dos capítols que regulen la titularitat de sengles oficis senyorials. El capítol 30 disposa que al castell hi ha d'haver un sol batle, nomenat per consens entre els tres senyors o els seus lloctinents, amb un mandat anual que pot ser revalidat de comú acord per períodes successius. El batle ha de jurar que observarà i farà observar tot el que estableix la carta i que vetllarà lleialment per la conservació dels drets de cada un dels senyors. El batle era un oficial que posseïa atribucions de caràcter patrimonial i judicial. La unificació en una sola persona de l'exercici de les tres jurisdiccions senyorials i l'administració dels drets patrimonials dels tres senyors havia de contribuir a simplificar la gestió, encara que pogués ocasionar alguns conflictes. En tot cas, sembla que el precepte no es va aplicar rigorosament i que, amb el temps, cada un dels senyors va procedir a nomenar els seus propis procuradors. Un cop el monarca adquiria el domini d'una de les porcions senyorials, procedia a nomenar el seu propi batle, encara que a vegades concedia la batllia reial a la mateixa persona que exercia les batllies senyorials.⁵⁶

Per la seva banda, el capítol 32 estableix que cada un dels senyors podrà disposar d'un notari propi. Mentre que la carta de Mallorca va implantar un sis-

53. La qüestió va ser definitivament resolta per Pere IV mitjançant una sentència arbitral de 21 d'agost de 1359 que obligava els mallorquins a enviar a Menorca l'ajuda que el rei o el governador de Mallorca consideressin suficient. Vegeu A. ARAGÓ i R. CONDE, *El llibre vermell de Ciutadella*, Barcelona, Ajuntament de Ciutadella i Banca Catalana, 1977, p. 93; M. PERELLÓ i MAS, *Menorca a l'època de Pere el Cerimoniós*, Maó, Editorial Menorca, 1986, p. 109-110.

54. L'any 1300 Jaume II va ordenar que a les terres de l'antiga porció de Nunó Sanç se seguís pagant aquesta imposició, com era costum (ARM, *Llibre de jurisdiccions i stils*, f. 38). Finalment, la imposició va quedar suprimida quan la Universitat de Mallorca procedí a rescatar-la amb el producte d'una cisa. Vegeu P. CATEURA BENASSER, «Fiscalidad en el Reino de Mallorca 1300-1360», a Salvador CLARAMUNT (ed.), *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. III, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Ministeri de Cultura, 2003, p. 177.

55. Sobre aquestes prestacions, vegeu M. T. FERRER i MALLOL, «Les pastures i la ramaderia a la Governació d'Oriola», *Miscel·lània de Textos Medievals* (Barcelona), núm. 7 (1994), p. 91.

56. S. CINGOLANI i A. FERRER ABARZUZA, *Eivissa i Formentera entre dos regnes (1285-1298)* (en línia), Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 2013, p. 44-50, <<http://www.academia.edu/5294374/>>.

tema de llibertat notarial que permetia l'exercici de la professió a tot laic que complís els requisits d'idoneïtat,⁵⁷ sembla que a Eivissa es va voler establir una reserva de l'exercici de la fe pública a favor dels notaris nomenats pels tres senyors feudals en les seves respectives porcions.⁵⁸

La regulació de l'administració de justícia és pràcticament idèntica a l'establerta en la carta mallorquina. Es disposa que la justícia sigui administrada per la cúria amb el concurs dels prohoms del castell (cap. 24) i s'institueix una participació popular que s'estén tant a les causes penals com, a diferència de la major part dels seus antecedents catalans, a les civils.⁵⁹ Aquest principi general es reitera i es concreta en altres capítols. Així mateix s'estableix una conciliació prèvia en les causes civils: una vegada presentada la demanda, tant si el demandat nega l'acusació com si dubta o confessa, la primera resolució de la cúria amb els prohoms ha de disposar que durant aquest dia les parts s'han de compondre o han de donar la ferma de dret, i a la nit han d'acudir davant la cúria. En cas que no s'hi presentin, es considerarà que les dues parts han prestat la ferma de dret i, per tant, quedaran sotmeses a les conseqüències que se'n derivin (cap. 27). En definitiva, s'entén que les dues parts es comprometen tàcitament a comparèixer davant la cúria quan se'ls assenyali, a estar presents en el judici i a complir allò jutjat, amb obligació de tots els seus béns. La ferma de dret podrà ser reforçada amb una fiança de dret mitjançant la constitució d'una caució efectiva per a garantir aquest compliment.⁶⁰

57. Carta de poblament de Mallorca: [34] «Liceat cuilibet layco tamen ydoneo, set nemini ordinato, tabellionatus officium exercere, prestito sacramento in posse curie et proborum hominum quod sit in suo officio pro utraque parte legalis pariter et fidelis».

58. Sobre la creació notarial a l'Eivissa medieval, vegeu A. PLANAS ROSSELLÓ, *El notariado en el reino de Mallorca (siglos XIII-XVIII)*, Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner, 2006, p. 15, 44 i 120. Sobre les escrivanies, vegeu S. CINGOLANI i A. FERRER ABARZUZA, *Eivissa i Formentera entre dos regnes*, p. 50-55.

59. Vegeu A. PLANAS ROSSELLÓ, «La participación popular en la Administración de Justicia del Reino de Mallorca», *Anuario de Historia del Derecho Español* (AHDE), núm. 66 (1996), p. 151-180.

60. Sobre la ferma de dret, vegeu M. V. FEBRER ROMAGUERA, «Orígenes y configuración jurídica del feudalismo foral valenciano», a Lorenzo PRATS (coord.), *Estudios en homenaje a la profesora Teresa Puente*, vol. II, València, Universitat de València, 1996, p. 439-440. L'autor assenyala encertadament que es dona tant en el procediment civil com en el penal, i considera que es tracta d'una caució o fiança efectiva, no d'una simple obligació genèrica. Per això identifica «ferma de dret» i «fermança de dret». Nosaltres pensem que la «fermança» és una conseqüència de la «ferma», per a garantir efectivament l'obligació de seguir el dret. Això es veu clarament en un document del Diplomatarí d'Hug de Cardona, del 1442, on es diu «han fermat dret [...] prometents star a dret, fer dret, e pagar la cosa jutgada [...] offerint-se a donar sufficient fermança de dret sobre lur ferma» (Ferran GARCIA-OLIVER, Frederic APARISI, Noelia RANGEL i Vicent ROYO (ed.), *Hug de Cardona: Collecció diplomàtica (1407-1482)*, II, València, Universitat de València, 2010, col·l. «Fonts Històriques Valencianes», p. 725).

El capítol 12, per a evitar que es litigui dolosament o temeràriament i seguint el que estableix l'usatge 144 (*Quoniam ex conquestione*), disposa que les dues parts processals estan obligades a prestar el jurament de calúnnia, tot i que no han de donar o dipositar res per raó d'aquest jurament, el qual s'ha de prestar tant el demandant com el demandat per a assegurar que no interposen la seva acció o les seves excepcions amb l'objecte de vexar o calumniar el seu adversari, sinó perquè es creuen respectivament assistits de raó i dret. No obstant això, en cas que es demostrés que una de les parts havia actuat amb malícia, havia de ser condemnada a pagar una multa o calònia.

La gratuïtat de les actuacions judicials queda garantida en el capítol 13, que prohibeix a la cúria, el batle o el saig exigir cap quantitat per la seva intervenció en el procediment, amb l'excepció d'un peatge de sis diners per llegua que s'ha de satisfer al saig per la comunicació o l'execució d'actes judicials fora de la ciutat. En definitiva, els justiciables no havien de retribuir de manera directa l'òrgan judicial i els seus oficials, excepte aquest petit auxili previst per a subvenir el desplaçament dels oficials executors.⁶¹

La carta disposa que el procediment es desenvolupi en un lloc públic i prohibeix que s'obligui les parts a acudir a les cases dels jutges (cap. 20). Amb caràcter específic, estableix que els oficials només poden conèixer sobre la falsedat de pesos i mesures en un lloc públic i en presència dels prohoms del castell (cap. 17). Per a evitar els perjudicis provocats per les dilacions judicials excessives, es fixen uns terminis processals breus, que són de tres dies per als veïns i d'un per als estrangers quan són demandats, per tal de no obligar-los a romandre a l'illa durant molt de temps. En canvi, si aquests estrangers són demandants, se'ls permet usar el dret dels veïns (cap. 8).

Pel que fa a les multes o calònies que ha de pagar el vençut en el plet, s'estableixen tres disposicions que eliminen la seva exigència o limiten la seva quantia. En primer lloc, es disposa que no s'ha de donar cap calònia si ambdues parts del plet no han donat ferma de dret (cap. 18). La calònia habitual consistia en una cinquena part de la quantia del litigi.⁶² No obstant això, a causa de l'elevada quantitat que això significaria quan l'objecte del plet fos un bé immoble, es disposa que en aquest cas no s'ha de donar calònia del cinquè i, ni tan sols, de la dècima (cap. 19). Finalment, s'estableix que per al pagament de la calònia no es poden embargar el llit, l'arca, els vestits i les armes del condemnat (cap. 7).

61. Sobre aquests conceptes, vegeu J. LALINDE ABADÍA, «Los gastos del proceso en el derecho histórico español», AHDE, núm. 34 (1964), p. 249-416.

62. Així es desprèn del text de la reforma del 1300, que disposa que el vençut ha de pagar una calònia reduïda del desè en cas que no hagi donat ferma de dret, amb la qual cosa es deroga de fet l'exempció establerta en 1236 (I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, p. 247).

La quantia de les calònies permeses per la carta —el cinquè o la dècima— és molt inferior a les que eren habituals en la seva època i entorn. En moltes localitats catalanes, com Lleida o Barcelona, la quota era del terç, i en els gairebé coetanis Furs de València estava fixada en una quarta part.⁶³

Respecte al procés penal, s'estableix la possibilitat de pacificació privada dels delictes pels prohoms. Mentre que la carta de Mallorca només preveu que els delictes puguin ser pacificats i definits amb anterioritat a la presentació de la denúncia davant la cúria, la d'Eivissa ho permet també durant els tres dies següents (cap. 6).

La inviolabilitat del domicili dels sospitosos d'un delicte queda garantida per la carta, que disposa que els oficials senyorials no poden entrar a casa seva ni als seus molins, forns, naus o llenys sense la presència de diversos prohoms del castell (cap. 11).

En tot cas, de les injúries i els malefícis dels quals s'hagi presentat denúncia davant la cúria, s'ha de prestar ferma de dret, com en els plets civils (cap. 7). Tot i que el capítol omet una part del seu paral·lel de la carta de Mallorca, que indica que el vençut ha de pagar el cinquè per calònia després de compensar el denunciant,⁶⁴ ens consta que aquesta regla es va aplicar també a Eivissa.⁶⁵

Dos capítols regulen la llibertat sota fiança del reu. El primer estableix que qui hagi estat capturat per la cúria o el batle per algun crim o demanda, només pot ser posat en llibertat si dóna fiança de dret (cap. 23). El segon exclou les mesures coercitives sobre la persona o els béns dels reus sempre que aquests donin fiança de dret, excepte en cas de delictes greus (cap. 28). La carta, en la seva traducció catalana, utilitza l'expressió «crim leig», mentre que la mallorquina, en el capítol corresponent, es refereix a l'«enorme crim».⁶⁶ En 1269 Jaume I, atenent els dubtes que existien sobre el significat d'aquest terme, va establir a Mallorca una interpretació legal segons la qual l'«enorme crim» comprenia tots els delictes castigats amb la pena de mort o una altra pena corporal.⁶⁷

63. J. M. FONT RIUS, «Costumbres de Tárrega», a J. M. FONT RIUS, *Estudis sobre els drets i institucions locals*, p. 200.

64. Carta de poblament de Mallorca: [10] «De iniuriis et malefactis de quibus curie fuerit factus clamor firmabitur directum in posse nostre curie, et reus dabit quantum pro calonia si sit convictus, set primo debet satisfacere conquerenti».

65. Així s'afirma en una postil·la introduïda en la reforma de la carta aprovada pels senyors feudals el 10 de novembre de 1300 (I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, vol. II, p. 245).

66. Macabich va transcriure les paraules «enorme crim» en lloc de «crim leig», que són les que apareixen clarament en el document, potser perquè tenia a la vista la carta de Mallorca quan realitzava la transcripció (I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, vol. II, p. 249).

67. Privilegi de 23 de juliol de 1269: «Item cum de quibusdam verbis, hiis scilicet enorme crimen, in vestris consuetudinibus sive cartis contentis, quid enorme crimen dicatur pluri-

El capítol 19 prohibeix la pràctica de les ordalies o judicis de Déu davant dels senyors, el batle o la cúria, com a mitjà probatori o purgatori, en línia amb el que estableixen la major part dels textos jurídics locals catalans de l'època, si bé alguns permetien expressament aquesta pràctica si les parts s'hi sotmetien de forma voluntària.⁶⁸ En tot cas, la prohibició era obligada perquè es tractava d'una carta atorgada per l'arquebisbe electe de Tarragona en una època en què l'Església havia vetat fermament la intervenció dels eclesiàstics en aquestes pràctiques.⁶⁹

No obstant això, del tenor de la disposició eivissenca es pot deduir que hi havia la possibilitat de practicar les ordalies davant els prohoms que tenien encomanada la pacificació dels delictes abans que es fes la instància a la cúria. De fet, el 2 d'agost de 1256 Jaume I va reformar el capítol corresponent de la carta mallorquina del 1230 per a prohibir que es poguessin dur a terme «inter vos ipsos».⁷⁰ Amb aquesta nova regulació, el monarca va voler proscriure les ordalies no només en els judicis realitzats davant els tribunals reials, com fins aleshores, sinó també en els actes de conciliació previs que es desenvolupaven davant els prohoms.

En matèria de fiances es disposa que no es pot procedir contra el fiador si el principal hi és present i en condicions de satisfer el deute, fins i tot en el cas que el fiador hagi renunciat al seu dret (cap. 22). Es tracta de l'anomenat *benefici d'excussió*, conegut com a *benefici «novae constitutionis»*, d'origen justinianeu,⁷¹ que la carta declara irrenunciable. Un altre capítol disposa que el deutor i el seu fiador poden donar una penyora al seu creditor per un termini de deu dies, passats els quals, després de fer-la pregonar durant uns altres tres dies, el creditor la pot vendre. Si el preu obtingut és superior al deute, ha de restituir l'excés al deutor, mentre que si és inferior pot exigir la compensació (cap. 21). Finalment, es disposa que els deutors o fiadors que un cop vençut el termini del crèdit es trobin a les illes, no poden al·legar cap privilegi de fur, sinó que han de respondre (cap. 9).

mum dubitetur, hoc per presentem cartam decernimus et taliter declaramus quod enorme crimen intelligitur de crimine lese maiestatis, et de crimine false monete, et de crimine heresis, et de crimine vel delicto propter quod aliqua persona penam mortis sive corporalem debeat sustinere. Et sic enorme crimen debere intelligi de cetero de predictis criminibus et non aliter statuimus et mandamus». Transcripció d'A. Planas Rosselló, a R. URGELL HERNÁNDEZ (dir.), *Llibre dels reis*, p. 194.

68. J. M. FONT RIUS, «Costumbres de Tárrega», a J. M. FONT RIUS, *Estudis sobre els drets i institucions locals*, p. 201-202.

69. «Nullus quoque clericus [...] quisquam purgationi aquæ ferventis vel frigidæ seu ferri candentis ritum cuiuslibet benedictionis aut consecrationis impendat salvo nihilominus prohibitionibus de monomachiis sive duellis antea promulgatis» (Concili IV del Laterà, any 1215, cànon 18).

70. «Pro aliquo crimine vel debito vel demanda non facietis nobiscum vel cum baiulo aut curia civitatis nec inter vos ipsos batallam per ferrum candidum, per hominem, per aquam vel aliam ullam causam» (ARM, *Llibre dels reis*, f. 48).

71. Nov., 4, 1.

La carta de Mallorca disposa que si un cavaller no vol fer complement de justícia i la cúria no l'hi pot obligar, el creditor, per la seva pròpia autoritat, pot prendre en penyora els seus béns, excepte el seu cavall, i en cas que manquin altres béns amb els quals pugui respondre, també pot embargar aquest, llevat que l'estigui colcant o el tingui agafat amb la seva pròpia mà.⁷² Aquesta norma, que pretenia evitar els abusos dels cavallers a l'hora de satisfer les seves obligacions, no va ser inclosa en la carta eivissenca. L'omissió sembla dirigida a afavorir els membres d'aquest estament, però també a evitar les violències a les quals podia donar lloc. De fet, a Mallorca va ser suprimida en la reforma de 30 de gener de 1300, ja que estava en desús i podia ocasionar molts mals.⁷³ En tot cas, l'exclusió d'aquest capítol concorda amb la d'uns altres dos amb els quals comparteix el fet de permetre que els particulars puguin rescabalar-se privadament dels greuges sense acudir a la cúria: el capítol de la carta mallorquina que habilitava la víctima d'un robatori per a retenir el lladre flagrant fins a recuperar el bé robat⁷⁴ i el que eximia de responsabilitat criminal la persona que agredís de forma immediata a qui l'hagués injuriat amb les paraules *cugut* o *renegat*.⁷⁵ El primer d'aquests capítols també va ser corregit a Mallorca per Jaume II en 1300, ja que va disposar que la víctima podia capturar el lladre però no retenir-lo, per a evitar danys i escàndols.⁷⁶

En matèria penal, la carta estableix el principi d'incompatibilitat de les penes corporals amb les penes de confiscació total o parcial dels béns. En conseqüència, s'admet que el condemnat a mort pot testar per a disposar sobre el destí del seu patrimoni, llevat que sigui reu d'un delictes d'heretgia o lesa majestat (cap. 25). Aquesta excepció no es va incloure en la carta mallorquina del 1230,⁷⁷

72. Carta de poblament de Mallorca: [30] «Si miles noluerit facere iustitie complementum nec a curia possit distringi, liceat adverso suo pignora capere propria auctoritate sua, preter equum quem ipse equitat. Et, si forte alia pignera non habeat, liceat adversario militis equum capere nisi super eum equitet vel propria manu cum teneat».

73. «Nos Iacobus, rex Maioricarum predictus, quia presenti capitulo dicte libertatis seu franchise mala possunt plurime pervenire, et ipsum invenimus per dessuetudinem abrogatum, dictum capitulum annullamus penitus et cassamus» (ARM, *Llibre de jurisdiccions i stils*, f. 43).

74. Carta de poblament de Mallorca: [7] «Si quis captus fuerit in latrocinio aliquas res furando, teneat ille cuius res fuerit latronem illum tamdiu donec suas res recuperet. Et postea reddat illum curie ad iustitiam faciendam».

75. Carta de poblament de Mallorca: [28] «Si quis dixerit aliqui “cuguç” vel “renegat”, et statim ibi aliquod dampnum acceperit, non teneatur respondere alicui domino vel eius locum tenenti».

76. ARM, *Llibre de jurisdiccions i stils*, f. 38v.

77. Carta de poblament de Mallorca: [32] «Si quis de aliquo crimine fuerit condemnatus unde penam sustineat corporalem, non amittat bona sua nec partem bonorum suorum, set possit de eis testari et dimittere heredibus et cui velit».

però sí que va ser afegida en la reforma del 1300.⁷⁸ El concepte de *lesa majestat* no era corrent en aquells anys, encara que la seva difusió es documenta a Catalunya des del regnat d'Alfons I.⁷⁹ Pensem que la limitació podria haver-se introduït a Eivissa en 1300, com a Mallorca. No obstant això, en el text manuscrit del *Llibre de la cadena* es presenta com a pertanyent a la carta original.

La carta també inclou una norma penal de vella tradició en les cartes de la seva família: per a garantir l'ordre públic es disposa que qui tregui el seu coltell o la seva espasa i amenaci algú, haurà de pagar una multa de seixanta sous; en cas contrari, se li amputarà la mà (cap. 33). Aquest capítol, l'últim de la carta, va precedir de les paraules «Nos, enfant En Pere, e-n Nunó Sanç, damunt dits, volem». L'omissió del nom de Guillem de Montgrí entre els atorgants es deu, probablement, al fet que l'arquebisbe electe de Tarragona, per la seva condició d'eclesiàstic, no va voler responsabilitzar-se de la imposició de l'única pena de mutilació corporal prevista en el text.⁸⁰

Un conjunt de capítols presos gairebé literalment de la carta mallorquina estableix regles per a protegir els drets dels consumidors de productes alimentaris de primera necessitat. El primer d'aquests capítols, després de proclamar la llibertat de comerç i l'exempció d'ús de mesures senyorials, disposa que qui posi a la venda vi, oli o altres comestibles, ha de mantenir el preu fixat i no pot retirar part de les existències ni practicar mescleres o mistificacions (cap. 16). El segon aparella el delictes de falsedat en els pesos del pa amb les penes alternatives d'exposició a la picota o multa de cinc sous (cap. 15). El tercer castiga el delictes de falsedat de pesos o mesures en la revenda de vi, farina i altres comestibles, amb la confiscació del producte (cap. 14). Finalment, s'estableix la llibertat per a exercir l'ofici de corredor, que no se subjecta a requisits especials d'aptitud o a l'obtenció d'una llicència.⁸¹ En conseqüència, es permet que els particulars puguin fer que qualsevol pregoni els seus béns, però, a diferència de la carta mallorquina, es disposa que el corredor de coses venals té l'obligació de prestar jurament (cap. 26).

78. «De quo capitulo dicte franquesie, Nos Iacobus, rex Maioricarum predictus, excipimus crimen heresis et lese magestatis, ut incidentes illis in personis et bonis suis ut de Iure fuerit, puniatur» (ARM, *Llibre de jurisdiccions i stils*, f. 46).

79. A. IGLESIA FERREIRÓS, «La difusión del derecho común en Cataluña», a A. IGLESIA FERREIRÓS, *El dret comú i Catalunya*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991, p. 207.

80. Com és sabut, aquesta mateixa cautela va observar el bisbe Vidal de Canellas en la seva *Compilatio* dels furs aragonesos, del 1247, per a evitar incórrer en les penes establertes en el cànon 18 del Concili IV del Laterà, del 1215. A. PÉREZ MARTÍN, «La primera compilación oficial de los fueros aragoneses: las dos compilaciones de Vidal de Canellas», *Glossae*, núm. 2 (1989-1990), p. 16.

81. Sobre l'ofici de corredor i les seves diferents modalitats, vegeu A. GARCÍA ULECIA, «Delimitación conceptual del oficio de corredor en el derecho histórico», AHDE, núm. 66 (1996), p. 181-200.

La carta conté una disposició relacionada amb el comerç urbà que no té paral·lel en els textos de la seva família. El capítol 31 disposa que durant un termini de cinc anys el comerç de queviures i viandes no es pot dur a terme a l'alfòndec, sinó que s'ha de fer dins dels murs de la ciutat. D'aquesta manera es pretenia impulsar la vida urbana mitjançant el foment del comerç al detall intramurs, separat del trànsit de mercaderies de la zona portuària. No obstant això, el barri de la marina d'Eivissa va experimentar molt aviat un creixement notable, amb la construcció d'una drassana i de nombrosos edificis comercials i residencials. Per això, un cop transcorregut aquell termini, el monarca i els senyors, decidits a evitar perjudicis a la vila emmurallada, varen reiterar mitjançant successius preceptes la prohibició de vendre queviures al detall al raval.⁸²

Finalment, per a garantir la seguretat de la navegació i, en definitiva, afavorir el tràfic mercantil marítim, es recull la prohibició del *ius naufragii*: el dret d'apoderar-se per ocupació de les naus i mercaderies provinents d'un naufragi (cap 5). Es tracta d'un dels anomenats *mals usos de la mar*, que va ser prohibit en la major part de les ciutats comercials de la Mediterrània.⁸³

La carta de poblament d'Eivissa i Formentera, del 1236, estableix un conjunt de franqueses, llibertats i exempcions a favor dels qui participin en el repoblament de les illes, en línia amb les establertes en les cartes de la Catalunya Nova, encara que els beneficis atorgats pels senyors feudals varen ser més limitats que els que el rei havia concedit als mallorquins a través de la carta del 1230. Aquestes limitacions, com ha assenyalat Escandell Bonet, varen dificultar l'èxit del procés repoblador en un context de recessió econòmica. Per això unes dècades més tard els senyors varen haver d'ampliar les llibertats i els avantatges econòmics dels pobladors permetent, mitjançant successives concessions, la seva participació en algunes fonts senyorials de renda.⁸⁴

Entre els nous avantatges en destaquen dos d'una gran importància: el primer va ser la cessió del producte de les salines als habitants de l'illa en virtut de sengles privilegis atorgats per l'infant Jaume i Guillem de Montgrí el juny

82. Ho va prohibir Alfons III en la dècada del 1280 (P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*, p. 1325) i ho van reiterar Jaume II i els senyors feudals en les seves respectives reformes del 1300: «Volem e ordenam que en los dits alfòndech e encara daraçana de la dita ylla de Eviça que viandes a menut no vena» (AHE, *Llibre de la cadena*, f. 13 i 21).

83. P. GIANONE, «Alcune note sul *ius naufragii* in Sardegna durante la dominazione aragonesa», a Josep M. FONT RIUS et al. (ed.), *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Cagliari, 1957, p. 623-636; A. GARCÍA SANZ, «Notes històriques sobre el dret de naufragi», a M. J. PELÁEZ (coord.), *Derecho marítimo europeo: Homenaje a F. Valls Taberner*, vol. IV, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias, 1987, p. 1103-1134.

84. B. ESCANDELL BONET, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, p. 259-288.

del 1261;⁸⁵ el segon va revestir major transcendència, ja que va millorar el règim de tinença de terres que havia instaurat el capítol 2 de la carta del 1236. Mitjançant un privilegi de 4 de febrer de 1269 l'infant va concedir als posseïdors de terres la facultat d'establir-les a cens a qui volgués —excepte a cavallers, clergues i llocs religiosos— reservant-se només els seus drets dominicals de cens i lluïsmes,⁸⁶ com ja havia fet prèviament Guillem de Montgrí. En definitiva, el règim de tinença de les terres es va equiparar amb el que regia a Mallorca, on la carta del 1230 havia concedit les possessions franques i lliures, amb la facultat de fer-ne «omnes vestras voluntates cuicumque volueritis». Si fins llavors els senyors feudals d'Eivissa havien atribuït aquestes mateixes facultats en alguns instruments particulars de concessió,⁸⁷ ara varen passar a tenir caràcter general, independentment del que haguessin disposat les cartes primigènies.

Finalment, la reforma efectuada per Jaume II i els senyors feudals en 1300 va eliminar algunes disposicions de la carta del 1236 que es trobaven en desús i va adaptar la seva normativa a les noves concepcions polítiques i jurídiques impulsades pel monarca. A l'hora de fixar el sistema de fonts es va disposar que, a falta de costums i llibertats del castell i les illes, s'havien d'aplicar els Usatges de Barcelona en els casos que tenien lloc a Eivissa i Formentera i, a falta d'aquells, el dret comú, i s'eliminà la frase que estenia l'aplicació d'aquells a totes les qüestions sobre les quals no es feia una menció especial a la carta del 1236. Amb la introducció del *ius commune* com a dret supletori s'iniciava una ofensiva contra l'aplicació generalitzada dels Usatges i, en definitiva, contra els drets senyorials. Així, només dotze anys més tard, en un plet en el qual el bisbe de Tarragona va fonamentar les seves pretensions de jurisdicció «secundum usu et observantia Cataloniae», el procurador del rei va poder adduir que «franquesia et consuetudo est in Maioricis, iuxta quam habet iudicari in Evisse, quod nullus possit nec debet allegare usus seu observantias Cataloniae, nec Usaticos Barchinone, nisi duobus casibus, scilicet in iniuriis et dampnis datis».⁸⁸

85. Publicats per A. FERRER ABARZUZA, *Les salines i la sal en el llibre de la cadena*, p. 19-25. La cessió, en principi parcial, va ser ampliada per l'infant mitjançant una carta de l'11 de setembre de 1267 (A. FERRER ABARZUZA, *Les salines i la sal en el llibre de la cadena*, p. 27-28).

86. AHE, *Llibre de la cadena*, f. 15v-16.

87. Se'n poden consultar dues atorgades, respectivament, per Nunó Sanç el 1238 i Guillem de Montgrí el 1245, a I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, p. 276-278.

88. ARM, *Suplicacions*, llig. 4, f. 12. Sobre aquest plet, vegeu R. URGELL HERNÁNDEZ, «Proceso entre Sancho de Mallorca y la Iglesia de Tarragona por derechos de jurisdicción en Ibiza y Formentera (1312)», a *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: Comunicacions*, vol. I, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1989, p. 15-31.

TEXT DE LA CARTA DE POBLAMENT D'EIVISSA I FORMENTERA

MANUSCRITS

- Original perdut.
- Traducció catalana: còpia incompleta del segle xv inserida en un privilegi de 18 de març de 1300. Arxiu Històric d'Eivissa (AHE), *Llibre de la cadena*, f. 12-13.
- Traducció catalana: còpia del segle xv inserida en un privilegi de 18 de novembre de 1300. AHE, *Llibre de la cadena*, f. 16-21.

EDICIONS

- MACABICH, I. *Historia de Ibiza*. Vol. II, *Feudalismo*. Palma de Mallorca: Imp. Francisco Soler Prats, 1935, p. 65-70.
- MACABICH, I. *Historia de Ibiza*. Vol. I. Palma de Mallorca: Daedalus, 1966, p. 244-250.
- MUT CALAFELL, A.; URGELL HERNÁNDEZ, R. *Documents cabdals del Regne de Mallorca: Documents i compilacions legals*. Palma de Mallorca: Parlament de les Illes Balears, 2003, p. 45-48.
- GARCÍA EDO, V. *Arxiu virtual Jaume I*. Edició digital, 2008. <<http://www.jaumeprimer.uji.es/cgi-bin/arxiu.php?noriginal=000929>>.

1236, gener, 9. Cotlliure

En nom de Jesuchrist.

[1] Sia a tots manifest que nós, en G., per la permissió divinal Elet de Tarragona, e l'infant en Pere senyor del regne de Mallorques, e'n Nunó Sanç, senyor de Rosselló, [de Vallespir], de Cerdanya e de Conflent, per Nós e ls successors nostres, ab aquesta scriptura perdurablement valedora donam, atorgam e loham a vós, amats e feels nostres tots e sengles pobladors e habitants del castell e de les yllas de Eviça e de Formentera, presents e sdevenidors, que aquí habitets e poblets, e donam a vós cases e casals, orts e ortals, e ús de prats e de pastures, e que puscats pescar franquement en la mar.

[2] E les possessions totes, les quals en lo castell e en les illes damunt dites haurets, haiats en axí com en les cartes de la nostra donació serà vist esser contengut.

[3] Volem encara e stablim que vós, tots habitants del castell e de les yllas damunt dites, presents e sdevenidors, siats aquí franchs de tot peatge e leuda e usatge de port e d'altres lochs, e de portatge, mesuratge, e mostalafia de porta, e de totes altres cosas, e de tota host e cavalcada, si per aventura no's fahia en les illes a defensió d'aquelles.

[4] No darets carnatge del vostre bestiar per negun temps, ne passatge, ne erbatge, ne quarentè.

[5] Naufrag en negunes parts de les illes null temps no serà.

[6] Tots los malefics que seran entre ls habitants del castell e de les dites illes puscan los prohòmens pacificar e diffinir ans que clam o ferma a la cort sia feta. Encara dins tres dies pusquen fer allò meteix.

[7] De les injúries e malefics dels quals a la cort serà fet clam, fermarets dret en poder de la cort nostra. E per calònia de la cort, lit, archa, no serà penyorat, ne vestidures ne armes de la persona sua.

[8] Los habitants del castell pledeiaran de terç en terc dia; e l strany de dia en dia, si serà demanat, mas si demana ús del dret del vehy.

[9] Si algú és deutor o fermaça, e passat lo terme de la pagua serà trobat en lo castell o en les ylles damunt dites, no pusca al·legar privilegi de fur, mas aquí sia tengut respondre.

[10] Per algun crim o malefici o demanda, no farets ab nós o ab lo batle o cort del castell batalla per ferre calt, ne per hom, ne per aygua, ne per neguna altra cosa.

[11] Cort, o batle, o saig, o l lochtinent d'aquells, no entraran en les casas vostres per negú crim, o per rahó de sospita tots sols, mas entraran ab II, o ab III, o ab IIII prohòmens del castell. Açò mateix volem que s observe en naus, leyns, forns e molins.

[12] Sagrament de calúmpnia farets en los plets vostres, mas res d'aquèn no darets ne posarets per lo sagrament que farets.

[13] No darets a la cort, batle, o saig, res per vostra justícia a fer o enantar; mas si l saig irà fora lo castell, darà aquell qui s clamarà VI diners per legua.

[14] Revenedor de vi o de farina, o de cosas de menjar, si trobat serà ab falsa mesura, perda d'estot la cosa venal, e haja d'aquèn la terça part la Cort e les dues parts se despenan en l'obra dels murs.

[15] Flaquera, si vendrà a menys pes sia posada al costell o don v sous, dels quals haia les dues parts la cort, e la terça part sia donada a la obra del mur.

[16] Negú no sia tengut fer cridar vi, oli ne coses venals, si no s volrà, ne sia tengut haver pes de senyor. Emperò pus les coses seran posades a vendre, no pusca negú més vendre del preu posat, mas que vena tota la cosa venal ne fassa en aquella mescla neguna, ne mixtura.

[17] Veguer, batle, ne saig no pusca conéxer de falsetat de pes ne de mesura, sinó en loch públich e denant prohòmens del castell.

[18] No s darà calònia, si plet no serà fermat de cascuna de les parts.

[19] De cosa no mobla, quint ne dehè per calònia no s pac.

[20] Totes les qüestions que enfra los habitants de Eviça seran, se menen en locs públichs on serà lo veguer ab los prohòmens de la vila, ne vendrets a la casa del veguer ne del batle per plet a termenar.

[21] Deutor o fermaça pusca donar penyora a son crehedor a x dies, ab manlevador covinent, e tengua la penyora per x dies, après los quals vena la penyora e faça aquella córre[r] per tres dies. E si més n'aurà del seu deute, restituesca-ho al deutor. E si n'haurà meyns, lo deutor o fermaça restituesca al crehedor.

[22] Neguna fermansa no sia tenguda respondre, dementre que la persona del principal serà present e covinent a satisfer, per molt que haia renunciat a son dret.

[23] Si alcú per alcú crim per la Cort o per lo batle serà pres, no sia absolt si no dóna fermança de dret.

[24] Los jutjaments dels crims jutjarà la cort ab los prohòmens del castell.

[25] Si algun serà condemnat d'alcú crim per lo qual sostengua pena corporal, no perda los béns seus ne part dels béns seus, mas puscha d'aquells fer testament e jaquir a qui's voldrà, exceptat crim de heretgia e de lesa magestat.⁸⁹

[26] Cascú se puscha fer corredor, e puscats les coses vostres a qui us volrets fer cridar. Mas lo corredor de les coses venals jur que usará de son offici feelment.

[27] De tot clam sia que neg, sia que dubte o confés lo demanat, la primera sentència se do per la cort ab consell de prohòmens, que si[a] aytal: «Per tot aquest dia posat vos ab vostre adversari, o fermats dret, o al vespre muntats a l'Almudayna». E si no-y muntarà, vaya per ferma de dret, e serà d'aquèn demanat dret.

[28] Nós e ne ls successors nostres, ne algun lochtenent nostre no farem neguna força ne destret en personas ne en coses vostres dementre que apparellats serets de dar fermança de dret, si donchs lo crim no és leig.

[29] Sobre ls plets de les injúries e dampnatges e nafres dades, e sobre totes altres coses de les quals en les coses damunt ditas no és feta menció special, sia recorregut als usatges e costums de Barchinona per la honor e profit del castell e de las illas de Eviça e Formentera e dels hòmens e burguesos habitants en aquellas.⁹⁰

[30] Stablim encara que en lo castell sia l batle tant solament, ço és a ssaber en lo qual nós tres, o aquell o aquells qui lo loch nostre en la illa de Eviça tendrà, consentrem, no haüda consideració del maior nombre, e mut-se d'any en any, si dons per nós o per los tenents loch nostre en lo cap de l'any no era confermat. Mas lo batle damunt dit jur que totes aquestes cosas damunt dites, per son poder farà observar, e a cascú de nós del dret nostre sia de la part sua leyal ensemps e feel.⁹¹

89. Aquest capítol, que pertany inequívocament a la carta del 1236 i és gairebé idèntic a un dels capítols de la carta de poblament de Mallorca del 1230, no va ser transcrit per I. Macabich i, en conseqüència, no es recull en la versió d'A. Mut i R. Urgell. En canvi, va ser inclòs per V. García Edo a l'edició digital del 2008.

90. Quadrado ofereix la següent versió llatina: «Super causis quoque injuriarum et dampnis ac vulneribus illatis et ceteris omnibus de quibus in premissis non fit mentio specialis, recurratur ad usaticos et consuetudines Barchinone propter honorem et utilitatem castri et insularum de Eviça et de Formentera et hominum et burgensium habitantium in eisdem» (P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*, p. 1400).

91. Quadrado ofereix la següent versió llatina: «Statuimus etiam quod in castro sit unus bajulus, tamen ille scilicet in quem nos tres vel illi qui vices nostras in insula gesserint consentiremus, non majoris numeri consideratione, et mutetur de anno in annum, nisi per nos vel nostrum locumtenentes in capite anni fuerit confirmatus; bajulus vero predictus juret quod hec omnia supradicta pro viribus faciat observari et cuilibet de jure nostro et parte sua sit legalis pariter et fidelis» (P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*).

[31] Encara vedam que en alfòndech no's vena res tro al cinquè any passat, ans les vendes e-ls smerçes de les cosas menjables e de les viandes se façen dins los murs, per tot lo cinquè damunt dit.⁹²

[32] Encara, que cascú de nós pucha haver en lo castell notari propi, qui jur que usarà de son offici leyalment.⁹³

[33] Nós, enfant En Pere, e-n Nunó Sanç, damunt dits, volem establents, que si algú traurà coltell o spaa contra alcun, menaça o iraxén, do a la cort LX sous o perda la mà.⁹⁴

Fet és açò en Cochliure, V idus de janer en l'any de Nostre Senyor M.CC.XXXV.

Senyal + d'En P., per la gràcia de Déu senyor del regne de Mallorca, qui açò lohà e fermà.

Yo + En Guillem, per la gràcia de Déu Elet de Tarragona, sotscriu.

Senyal + del senyor En Nunó Sanç, qui les cosas damunt dites loham e fermam.

Se+nyal d'en Gauceran Durch, testimoni.

Se+nyal d'en Gauceran de Pinós, testimoni.

Testimonis d'aquesta cosa són, En Benet Gamaret, de Tarragona; R. de Sent Martí; A. de Sent Martí, capelà del senyor Elet; Jaume de Çafareig; En P. Cervera.

Senyal de + Pere Johan, notari del senyor enfant.

Yo, En P. d'Alcalà, qui açò lou e atorch e ho ferm, en axí com damunt és anomenat.

Senyal d'En Palau + d'en Ramon de la Barcha + d'En Michel Nunis.

Senyal d'En + Ponç d'Arches, notari en Eviça.

Yo, En R. de Vilanova, notari del senyor elet de Tarragona, açò scrivi per manament d-el e del senyor En Nunó Sanç, e ras e smenè en la XX linya, el loch, el dia, e l'any denant posats, on es diu «habitadors».

92. Quadrado ofereix la següent versió llatina: «Item prohibemus ne in alfondech vendatur aliquod usque ad quinquennium elapsum, imo venditiones et commercia rerum comestibilium et vidualium fiant infra muros castris per quinquennium memoratum» (P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*).

93. Quadrado ofereix la següent versió llatina: «Item quilibet nostrum possit habere in castro tabellionem proprium, qui juret suum fideliter officium exercere» (P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*).

94. Quadrado ofereix la següent versió llatina: «Nos autem Petrus infans et Nuno Sanctius supradicti, volumus statuere quod si quis traxerit coltellum vel ense contra aliquem minando vel irascendo, donet curie sexaginta solidos vel manum perdat» (P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*).